

Stanisława Janicka

Przydział poniemieckich gospodarstw rolnych na terenie tzw. ziem odzyskanych na przykładzie powiatu gorzowskiego w świetle akt Starostwa Powiatowego

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 11, 257-263

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisława Janicka
Gorzów

Przydział ponemieckich gospodarstw rolnych na terenie tzw. ziem odzyskanych na przykładzie powiatu gorzowskiego w świetle akt Starostwa Powiatowego

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego już 7 października 1944 roku wydał dekret „O utworzeniu Państwowego Urzędu Repatriacyjnego”, do zakresu działalności którego należeć miało: organizacja repatriacji ludności z obszarów innych państw na terytorium Państwa Polskiego, regulowanie planowego napływu repatriantów, opieka sanitarno-żywnościowa podczas przeprowadzania repatriacji, planowe rozmieszczanie repatriantów i organizacja ich osadnictwa na ziemiach polskich, prowadzenie akcji pomocy repatriantom w zakresie gospodarczej odbudowy warsztatów pracy, popieranie zrzeszeń i instytucji społecznych w kraju i za granicą, o ile ich celem jest niesienie pomocy i opieki nad repatriantami.

Dekret mówi ponadto, że Państwowy Urząd Repatriacyjny uzgadnia swą działalność z poszczególnymi resortami w zakresie spraw należących do tych resortów oraz że PUR podlega Prezydium Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego¹.

Kolejny Dekret z 6 września 1946 dotyczył ustroju rolnego i osadnictwa na obszarze ziem odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska². Zgodnie z tym dekretem w posiadanie gospodarstwa rolnego na ziemiach odzyskanych mogły wejść osoby, które:

- 1) posiadają praktyczne przygotowanie do prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz praca na roli stanowi ich główny zawód albo
- 2) posiadają fachowe wykształcenie rolnicze.

¹ Dz U RP, 1944, nr 7, poz. 32.

² Dz U RP, 1946, nr 49, poz. 279.

Natomiast pierwszeństwo w otrzymaniu gospodarstwa mieli:

1) zdemobilizowani żołnierze i inwalidzi wojska polskiego, którzy brali udział w walce o Polskę oraz uczestnicy walk partyzanckich o Polskę z wyjątkiem tych, którzy występowali przeciwko Polsce demokratycznej;

2) funkcjonariusze służby bezpieczeństwa, którzy w związku ze służbą w obronie demokratycznych zasad ustroju państwa polskiego zostali inwalidami;

3) wdowy i sieroty po żołnierzach i uczestnikach walk partyzanckich poległych w walkach o Polskę jako też wdowy i sieroty po funkcjonariuszach służby bezpieczeństwa, którzy polegli w związku ze służbą w obronie demokratycznych zasad ustroju państwa polskiego;

4) repatrianci;

5) właściciele gospodarstw rolnych karłowatych, znajdujących się na obszarach państwa polskiego poza obszarem ziem odzyskanych i b. Wolnego Miasta Gdańska.”

Do tego ostatniego punktu odnosi się pismo skierowane do Starostwa Powiatowego Gorzowskiego wystosowane 14 marca 1947 przez Urząd Wojewódzki Poznański. Zawiadamia on, że teren Ziemi Lubuskiej przeznaczony został pod kolonizację dla ludności z powiatów Koło, Czarnków, Międzychód, Rawicz, Ostrów Wlkp., Mogilno, Żnin a to w celu odciążenia tych terenów z nadmiaru ludności. Do 5 kwietnia 1947 starostwa miały przesłać wykazy wolnych majątków pod osadnictwo spółdzielczo-parcelacyjne, a zgłaszające się pojedyncze rodziny należało przyjmować i wskazywać miejsce do osiedlenia³.

W dalszej części dekret mówi, iż gospodarstwa nabywa się odpłatnie za cenę odpowiadającą szacunkowi składników gospodarstwa. Natomiast osobom, które w związku z wojną rozpoczętą we wrześniu 1939 r. utraciły gospodarstwa rolne na tych terenach Rzeczypospolitej Polskiej w jej granicach przedwojennych, które nie weszły w skład obecnego obszaru państwa, o ile osoby te stale zamieszkiwały na tych terenach przed 1 września 1939 r. jak również osobom, które na mocy umów międzynarodowych, zawartych przez państwo, mają otrzymać ekwiwalent w zamian za mienie pozostawione za granicą zalicza się na pokrycie ceny nabycia gospodarstwa wartość utraconego (pozostawionego) gospodarstwa.

³ Archiwum Państwowe w Szczecinie Oddział w Gorzowie Wlkp. (dalej: APG), Starostwo Powiatowe Gorzowskie (dalej: SPG), sygn. 719.

Wyznaczenie nabywcy gospodarstwa następuje w drodze orzeczenia właściwej władzy, zwanego aktem nadania. Przeniesienie prawa własności nadanego gospodarstwa na nabywcę także następowało w tej drodze. Orzeczenie o wykonaniu aktu nadania było ostateczne⁴.

Omawiany dekret stanowił, iż władzami ziemskimi są lokalne władze administracyjne. Do nich to należało wydawanie orzeczeń przewidzianych w paragrafach 30 i 31 dekretu. Władze te wyłaniają komisje, do których należało orzekanie:

- 1) o nadaniu gospodarstwa wraz z budynkami i inwentarzem,
- 2) cofnięcie aktu nadania.

Skład komisji ustalał i zatwierdzał Minister Ziem Odzyskanych oraz Rolnictwa i Reform Rolnych.

Dekret przewidywał również konsekwencje karne za samowolne opuszczenie gospodarstwa bez powiadomienia władz administracyjnych oraz za obniżenie jego wartości i zdolności produkcyjnej. Za te wykroczenia groziła kara do 2 lat więzienia i grzywna.

29 marca 1946 r. powstała sieć instytucji przy urzędach administracji państwowej, powołanych do załatwiania spraw związanych z przydziałem poniemieckich gospodarstw rolnych osadnikom, tj. repatriantom i obywatelom skierowanym tu do osiedlenia z przeludnionych terenów Polski centralnej. Tak więc przy urzędzie Wojewódzkim Poznańskim powstał Wojewódzki Urząd Ziemski, a przy starostwach Powiatowe Urzędy Ziemskie. Wyłaniały one Komisje Ziemskie Wojewódzkie, Powiatowe i Gminne. Rolnicy zainteresowani otrzymaniem gospodarstwa rolnego składali wnioski do Komisji Wnioskowej gminnej. Prace Komisji Wnioskowych podlegały nadzorowi Kierownika Referatu Osiedleńczego Starostwa.

Zadaniem Komisji gminnych było zbadanie stanu inwentarza żywego i martwego, dokumentów osadnika, ogólnego stanu zagospodarowania. Sprawy te załatwiano wieczorem, gdy rolnicy po pracy w polu przebywali w domach. Komisja Wnioskowa następnie stawiała wniosek o przydział lub nieudzielenie aktu nadania, podając przyczyny decyzji odmownej.

Aby uniknąć nieprawidłowości w tym względzie, działała jeszcze Powiatowa Komisja Weryfikacyjna, której skład był (9 września 1946 r.) następujący: przedstawiciel PUR; referent Państwowego Urzędu Ziemskie-

⁴ Dz U RP, 1946, nr 49, poz. 279.

go; podreferent Starostwa; sołtys danej gromady; przedstawiciel gromady; przodownik rolny⁵.

Należy przypomnieć, że PUR działający od 1945 r. osadzał repatriantów i innych osadników na gospodarstwach poniemieckich od początku swojej działalności. Tak więc, gdy w końcu 1946 r. komisje ziemskie podjęły swoją działalność, można już było sprawdzić, czy dotychczasowi osadnicy zdali egzamin jako przyszli właściciele gospodarstw rolnych. Czy podołali obowiązkowi i umieli utrzymać dobytek w należytym stanie. Było to podstawą do ostatecznego formalnego nadania gospodarstwa lub odmowy nadania.

Wśród osadników były osoby, które pracowały na tych ziemiach jako byli robotnicy przymusowi. Często zajmowali oni gospodarstwo poniemieckie, w którym przedtem pracowali i pozostawali na nim w porozumieniu z PUR-em. Gospodarstwa te pozostawały pod ochroną w okresie, gdy panowało ogólne szabrownictwo i wywóz mienia poniemieckiego. Kolejni osadnicy przybywali na już rozszabrowane domostwa i sprzęt rolniczy. Jeśli były robotnik przymusowy gospodarzył na zasobnym gospodarstwie, był uczynny i wykazywał się pomocą sąsiedzką w stosunku do innych osadników, otrzymywał od Komisji Ziemskiej pozytywną opinię, jeśli zaś nie, do władz lokalnych docierały na jego temat opinie negatywne, jak np. „samolub”, „ukrywa poniemiecki sprzęt”, „nikomu nie pomaga”. Mogło to spowodować nawet odmowę nadania gospodarstwa.

Jak wynika z treści protokołów komisji, gospodarstwa po okresie próbnym przydzielano:

1. osobom mającym uregulowane stosunki rodzinne;
2. gospodarzom, którzy wykazali się dobrym prowadzeniem gospodarstwa, dbali o sprzęt, budynki i pola uprawne.
3. osobom udzielającym się społecznie poprzez pomoc sąsiedzką i nie-nagane współżycie z sąsiadami⁶.

Sprawa pomocy sąsiedzkiej była nakazana Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych 11 kwietnia 1945 r.⁷

Zdarzało się, że osoba, która dotychczas prowadziła gospodarstwo, chciała się go zrzec i mogła to uczynić, informując miejscowe władze o tym. W aktach starostwa gorzowskiego zachowało się podanie pewnego gospodarza, który pisze:

⁵ APG, SPG, sygn. 719.

⁶ Tamże.

⁷ Dz U RP, 1945, nr 15.

Donoszę uprzejmie, że z mego gospodarstwa pod numerem... w ..., które nadane mi przez Urząd Ziemski w Gorzowie zrzekam się, ale pod warunkiem, o ile przyznane będzie wdowie Ch. W. O ile nie będzie przyznane wyżej wymienionej, siedzę nadal na swoim gospodarstwie⁸.

A oto wybrane fragmenty orzeczeń Komisji Weryfikacyjnej i ich motywacje. Wszystkie pochodzą z teczki Starostwa Powiatowego Gorzowskiego o sygnaturze 719.

Gromada Wawrów gmina Różanki

Nr 5. *Ob. X żyje nieślubnie z obywatelką niewiadomego nazwiska, nie meldowana u sołtysa.*

Nr 50. *Ob. X nie wykonuje zarządzeń sołtysa, nie pomaga nikomu, jest samolubem. Poza tym zajmuje bardzo dobry obiekt gospodarczy, którego wartość obniżył z powodu niechlujnej gospodarki i mimo tego jest niezadowolony, ciągle warcholi (...) Jest wulgarny, wpływa ujemnie na młodzież przez wyrażenia, usposobienia awanturniczego wraz z żoną. Członkowie Komisji wraz z obywatelami gromady wnoszą stanowczy sprzeciw o nadaniu aktu własności, prosząc o usunięciu zakazy z gromady (...) Sprzedał konia poniemieckiego bez wiedzy gminy i sołtysa.*

Nr 54. *Ob. X przybył z Zachodu (...) w domu posługuje się językiem niemieckim. W rozmowie z sąsiadami oświadcza, że w Niemczech miał lepiej, że obecnie żyje mu się źle. Komisja uważa, że to jest rozmyślne sianie defetyzmu, co wpływa ujemnie na repatriantów.*

Nr 57. *Ob. X gospodarzy źle, ponieważ zasiewy zostawił zżęte na polu, porosło, na podwórzu nieporządek, stodoła się wali. W Polsce centralnej posiada 11 ha ziemi niescedowanej na skarb państwa.*

Nr 64. *Ob. X gospodarzy słabo (...) posiada czworo dorosłych dzieci, ogrody zachwaszczone, gospodarstwo zaniedbane, co świadczy o braku ambicji pionierskich. Sama w wieku 47 lat o czerstwym wyglądzie, absolutnie brak zainteresowania się gromadą, maszyny rolnicze i gospodarcze chaotycznie porozrzucane i zaniedbane (...) Poddać obserwacji, upomnieć obywatelkę, po czym przedstawić do nadania aktu własności.*

⁸ APG, SPG, sygn. 719.

Gromada Janowiec gmina Różanki

Nr 25. *Ob. X kawaler, sierota (...) gospodarstwo 2 ha, jest pracownikiem społecznym, pracował dla społeczeństwa bezinteresownie, w krótkim czasie ma zawrzeć związek małżeński. Przyznać, bo dotąd prowadzi się bez zarzutu, a będąc sierotą bez rodziców i rodzeństwa nie będzie miał egzystencji.*

Nr 27. *Ob. X kawaler, ma wstąpić w związek małżeński, na przeszkodzie stoi żaloba narzeczonej.*

Nr 58. *Ob. X w PUR-ze nierejestrowana. Jest w pożyciu nieślubnym z ob. Y mając jedno dziecko.*

Nr 99. *Ob. X nierejestrowany w PUR-ze, w gromadzie Janowiec skradł świnie w celu rabunkowym, osadzony na 6 miesięcy. Przyjeżdżający krewni, osadnicy wsi są w obawie, podczas tych przyjazdów są niepewni. Element niepotrzebny.*

Gromada Glinki, gmina Deszczno

Nr 1. *Ob. X gospodarzy dostatecznie, pod względem pracy społecznej i pomocy sąsiedzkiej jest samolubem, syn 23 lata utrzymuje gospodarkę na poziomie dostatecznym. Synowi przyznać gospodarkę, matce nie.*

Nr 2. *Ob. nie stawiała się mimo wezwań. Zgłosiła się inna obywatelka, która ma pretensje do obiektu, ma chorego syna i 16-letnią wnuczkę. Natomiast pierwsza jest rozwódką i utrzymuje stosunki z X.*

Nr 8. *Ob. X w Polsce centralnej ma 1 ha ziemi niescedowanej na Skarb Państwa. Gospodarzy dostatecznie, ma lat 55, żona 26, która posiada kochanka tolerowanego przez męża. Prowadzenie rodziny niemoralne. Nie przyznać.*

Nr 14. *Ob. X żonaty, z żoną nie współżyje, ma gospodynię, z którą ma dziecko 4 lata (...), prowadzenie gospodarki zawdzięcza gospodyni, sam jako sołtys z obowiązków wywiązuje się sumiennie, po uzyskaniu rozwodu z żoną i zawarciu związku małżeńskiego z gospodynią można uznać za przysługującego na przyznanie gospodarstwa.*

Nr 42. *Ob. X Opinia czynników miejscowych ujemna, a to z powodu, że zajął większą gospodarkę, obszarował ją, przehulał sprzęt i inwentarz, zajął obecnie mniejszą gospodarkę, nie zasiał, żyje rzekomo z kradzieży. Wniosek o usunięcie z gromady.*

Orzelec, gmina Deszczno

Nr 2. *Ob. X podejrzany o zabójstwo, po rehabilitacji gospodarzkę przyznać, żona w ciąży, dwoje dzieci, teściowa.*

Nr 11. *Ob. X obecnie w więzieniu, podejrzany o współdziałanie w sprawie o zabójstwo. Jako gospodarz dobry, po rehabilitacji u władz – przyznać.*

Nr 16. *Ob. X należy zbadać pod względem przynależności narodowej, gdyż zachodzi podejrzenie o pochodzenie niemieckie lub ukraińskie. Po usunięciu stawianych zarzutów przyznać jako dobremu gospodarzowi.*

Nr 96. *Ob. X społecznie się nie udziela, nie pomaga sąsiadom, posiada dużo inwentarza martwego, poniemieckiego, który świadomie ukrył i nikomu nie pożyczka. W/w pracował w tym gospodarstwie jako robotnik przymusowy Polak, żona Ukrainka też tu pracowała, w zeszłym roku przeszła na wiarę katolicką i wzięła ślub. Zachodzi podejrzenie, że X posiada w powiecie szamotulskim gospodarstwo, usiłował przekupić urzędnika państwowego Urzędu Ziemińskiego obiecując 2000 zł. (...) Komisja postanowiła nie przyznać gospodarstwa.*

Prace komisji na szczeblu powiatowym i gminnym kontrolowane były przez pracowników Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego. W rezultacie tych prac z zasady przydzielano gospodarstwa rolnikom, którzy dopełnili formalności, niektórzy musieli jeszcze uzupełniać wnioski, popierając go wymaganymi dokumentami; niekiedy kilku osobom odmawiano przydziału, ale mieli oni możliwość osiedlenia się w innej wskazanej przez władze lokalne miejscowości w powiecie gorzowskim.

I tak 31 grudnia 1945 liczba osadników wiejskich w powiecie gorzowskim osiągnęła liczbę 14 056 ogółem, w tym 3 996 repatriantów oraz 10 060 przesiedleńców. Natomiast 31 grudnia 1950 r. liczba ogólna osadników wynosiła w powiecie gorzowskim 33 368 osób⁹.

Należy też wspomnieć, że w 1947 r. na terenie powiatu gorzowskiego osiedlono ponadto 650 osób pochodzenia ukraińskiego w ramach akcji „Wisła”¹⁰.

⁹ H. D o m i n i c z a k, *Proces zasiedlania województwa zielonogórskiego w latach 1945-1950*, Zielona Góra 1975, s. 90, 107.

¹⁰ Cz. O s ę k o w s k i, *Proces zasiedlania Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej*, Studia Zachodnie 2000 nr 5, s. 13.